

עור לבן, מסיכות שחורות

החומלצים

29.3.2006

מן המצר

יוסף חיים ברנר (הקיבוץ המאוחד)

"לא נכתבו הרבה יצירות כאלה בספרות העברית, וגם לא היו בה הרבה סופרים כמו ברנר, שיוצרים שצריך לחסר את הטקסט כדי למלא את העולם. נפלא היה לקרוא בנובלה במהירות ה'כתבים' הישנה, אבל אולי כדי שברנר לא יישאר סופר של סופרים, סופר של חוגים לספרות, צריך לארוז אותו באריזה חדשה, כשהוא מתחזה לטקסט גמור, וגם מואר ומבואר היטב"

יוסף חיים ברנר

זרח השמש

ארנסט המינגווי (ידיעות אחרונות)

"ארנסט המינגווי הפך לאייקון בזכות פאריס והאלכוהול והנשים וציד האריות; אבל ההדפסה מחדש של יצירותיו בעברית, מוכיחה כי האיש עם הזקן והגולף העבה כתב כמה מן העמודים המרתקים בתולדות הספרות המודרנית"

ארנסט המינגווי

ורד צלע

יצחק לאור (הקיבוץ המאוחד)

"קובץ הסיפורים החדש של יצחק לאור כולל 33 סיפורים המתכתבים זה עם זה בנושאים ובדמויות (...). יופיה של הכתיבה הלאורית מכיל סתירות בלתי ניתנות ליישוב בין חמלה, הזדהות ואהבה, לבין גבריות שנעלבת מכך שלא כל אשה היא גם אמא"

הצוענים: עם הנורדים של אירופה
שולמית שחר. ההוצאה לאור של אוניברסיטת תל אביב והוצאת מפה, 161 עמ', 64 שקלים

יהודה שנהב

מ" די שנה בחדש מרס היתה משפחה צוענים לבושי סכות נוטה את אלה בשולי הכפר וברעש מחריש-אחניים של משרוקיות ומצלתיים מציגה את ההמצאות והחידושים הטכנולוגיים האחרונים. מלקי ארס, צועני עתירי כסף, גרף אחריו שני מטילי מתכת ותושבי הכפר נחרדו לראות כיצד הסידים, הקערות, הצבתות ומחנות הגזלים מחליקים ממקומותיהם. הקרשים גונחים מעוצמת ייאושם של המסמרים והבגים המתאמצים להשתחרר, ואפילו הפצים שהליכו לאיבוד לפני זמן רב נתגלו ונצמרו להם אל שתי פיסות המגנט רב העוצמה. 'הפצים יש להם חיים מ שלהם', הכריז הצועני כמבטא מחוספס. העיקר לעור ר בדם את הנשמה, הפריז חכם האלכימיה."

כך פותח גבריאל גרסיה מרקס את "מאה שנים של בדידות" ולא שוכח לציין שגם חר' סיה אדוקריו בואנדיה, כמו הרבה אחרים במ' קונדור, לא בטח בכנותם וביושרם של הצוענים. גרסיה מרקס כותב אמנם על קולומביה, לא על אירופה, אבל התייג הזה של הצוענים כנוכלים ורמאים נהפך לכמעט אוניברסלי. "נראה שה' משרה היחידה שלמענה באו צוענים וצועניות לעולם היא הגניבה", כותב סרוונטס בנובלה "הצוענייה הקטנה". ב"מול פלנדרס" של דני אל דפו וב"הרפתקאות ג'וזף אנדריו" של הני רי פילדינג מוצגים הצוענים כחוטפי ילדים, עצלים ומופקרים מבחינה מינית, חורשי זימה ופריצות. מהיכן צצו הצוענים היישר אל תוך ההיסטוריה האירופית? מה עושה אותם כל כך מאיימים וכיצד אפשר להסביר את התייג הכל כך שלילי שלהם בתרבות אירופה? אלה מק צת השאלות שעליהן בא לענות ספרה הבהיר והמרתק של שולמית שחר.

הצוענים הראשונים הגיעו לאירופה ממ' צדים (ג'פסי) או מהודו. השם העברי "צוע' נים" נגזר כנראה מהפועל המקראי "צען", שפירושו לעקור (אוהל) או לנודד, ולא בכדי, שכן נודדותם של הצוענים היא המפתח להב' נת מקומם בהיסטוריה האירופית. הם מכנים את עצמם בשם רומה, על שם שפת הצוענים רומנס (Romanes), שבמקורה היא שפה הודו-אירופית הקרובה לסנסקריט. לצוע' נים יש בעיקר היסטוריה בעליפה, אבל החל במאה ה-15 קיימים טקסטים מכוננים אירד' פיים - רובם מיתולוגיות - המייצרים להם "היסטוריה" שבכתב.

כרוניקה של כותב אנונימי העונה לשם העט "הברגנ' מפאריס" מתארת בריות שהג' עו לשולי פאריס, הדוכרים שפה בלתי מובנת, צבע עורם שחור ושערים כהה. הנשים עוסקות בהגדת עתידות ובריפוי עממי, והן נשאיות של טומאה ומיניות שאינה ניתנת לפיקוח. הילדים עסקו בגניבת אוכל וכסף והגברים בגניבת סוסים. חלקם קיבצו נדבות, ואחרים עסקו ברובלות ובבידוד. במרוצת השנים הת' חזקו הביטויים הסטריאוטיפיים וגברו ביטויי העוינות: לא רק הולכי בטל וגנבים, אלא גם רמאים כרוניים, עובדי אלילים ומכשפים, מוזהמים ובהמיים, מנהלים יחסי משפחה מקור לקלים, מגלי עריות וחוטפי ילדים.

בשל כל אלה הותר רמם של הצוענים שנהפכו ל"הומו סאקר", בלשונו של הפילוסוף ג'ורג' אגמ' בן. זהו מודל של אדם מן הקודקס הרומי, שזכויותיו הפוליטיות הופקעו ממנו וחזיו נהפכו להפקר. שחר מתארת כיצד במשך המאה ה-16 הוצאו צוים שאס' רו נתינת מחסה לצוענים וקבעו כי מי שהורג צועני המתנגד למעצד לא יועמד לדין. במאה ה-18 גויסו תושבים בהולנד, גרמניה, ספרד ושווייץ ל"ציד עובדי אלילים", והללו קיבלו היתר להרוג צוענים ללא חשש מעונש.

עונשים אלה שנתפסו כללו גילוח שיער הראש (הזקן אצל הגברים), מלקות, כריתת אוזן או הטבעת

חותם בגוף באמצעות כרוז מלובן, אם התנגדו וסיר' בו לעבור, נכלאו הצוענים באחד ממוסדות "התיקון" שעליהם מרבר מישל פוקו והועסקו בעבודות כפייה. מטרת מוסדות "התיקון" היתה לשים קץ לבטלה ולתר' פעת הנוודות ולספק כוח עבודה זול וממושם. מאות ילדים צוענים הוצאו מרשות הוריהם והועברו לפניי מיות ולבתי יתומים, בנימוק כי הוריהם אינם מסוגלים לגרלם כבני תרבות. אירופית היא העבודה, שמלמדת אותנו שחר, כי באופן מסורתי הצוענים הם שהאשמו בחטיפת ילדים.

אחת התמנות העולות מספרה של שחר היא שאלת המוצא האתני/גזעי של הצוענים, הנעה בין שני קטבים סותרים של סימון. מצד אחד הם הוגדרו כקבוצה מוכח' נת, כ"עם (עלוב ובוזי)" וכ"אומה (מוזרה)", מהצד האחר בשללה מהם האתניות המשותפת והם נתפסו כאספסוף חסר מקור אחד. "לא הלידה היא שעושה אדם לצועני, אלא הגנדות". הצוענים הם "ערבדב של גרולי הגני' בים שהינו זוהמתם ופסולתם של עמים שונים", "המון גדול של נודדים זרים", "אנשים מכוערים שצבע עורם שחור מלהט השמש, לבושים בבגדים מוזהמים". אחד

תצלום: אר'מי

צוענייה במונטנגרו, מאי 2006

מי הם הצוענים? האם הם באמת "שחורים" או לבנים שצובעים את פניהם? מהיכן הגיעו לאירופה וכיצד נהפכו בתוכה לשם נרדף לגנבים, מופקרים וחוטפי ילדים? ומדוע הם בעצם מאיימים כל כך על היבשת הישנה? יהודה שנהב על ספרה של ההיסטוריונית שולמית שחר

הכרוניקאים של התקופה אף מציין שהנוכלים והגור' דים האנגלים מתחזים לצוענים ומחקים אותם. כיצד יושבה הסתירה לכאורה בין היותם קבוצה גועית שחודה בעלת מאפיינים פיזיים מובחנים לבין היותם קיבוץ מקרי של אספסוף נייד? הפתרון, מס' פרת שחר, נמצא בקביעה שחורה והושמעה, שלפיה צבע העור השחור המייחד אותם אינו טבעי. התיאולוג הקלוויניסטי ההולנדי גיסברט וואטיוס כתב, שילדי הצוענים נולדים בהירי עור, אך בכנרתם הם משפ' שפים את עורם כצבע שחור או שהם משתופים בש' מש. גם תומס דקר האנגלי גרס בתחילת המאה ה-17 ש"צבע עורם הכהה אינו בא להם מלידה ואף לא מל' הט השמש - הם צובעים את פניהם" (עמ' 70). ותומס

בראון האנגלי גורס שהצוענים הם "כושים מלאכר' תיים", שצבע עורם השחור אינו טבעי. הם מוזהים את עצמם בשמנים וחושפים את עצמם לשמש. במלים אחרות, אנו מוזהים פה תנועה הפוכה מזו שמתאר הפ' סיכיאטר השחור פרנץ פאנון, בספרו "עור שחור מס' כות לבנות": הצוענים אינם "שחורים אמיתיים" כמו אלה שאירופה מגלה בקולנויות שמעבר לים, אלא הם לבנים במסיכות שחורות.

לנשף המסיכות הזה מיתוסף מרכיב מרתק נוסף. הצוענים סחפו אליהם קבוצות של אנשים כמו צעירים שנפלטו ממשפחותיהם, עריקים והרפתקנים רבים, והללו, כך נטען, צבעו את עורם לשחור כדי להתחזות לצוענים. כך גם צובעים הצוענים את עורם של הילדים האירופים ש"נחטפו" על ידיהם. לפנינו איפוא תנועה כפולה של התחזות: לא צוענים מתחזים לצוענים, שהם עצמם קבוצה גועית של מתחזים. האם שלילת האתניות של הצוענים היא שחיקה את הטענה שהמ' צטרפים אליהם הם מתחזים או להיפך, שאלת שחר. שני המנגנונים הללו פעלו כנראה במקביל. רק במאה ה-18 התבססה העמדה המלומדת של האתנולוגים כי

הצוענים הם קבוצה אתנית מובחנת. כחצי מיי' ליון מהם הובלו למחנות ההשמדה במלחמת העולם השנייה. רק בשני העשורים האחרונים, מאז שנות ה-80 של המאה ה-20, החלו הצור' ענים להתארגן ולתבוע זכויות קולקטיביות. באנגליה הוכרו הצוענים כקבוצת מיעוט אתני המוגנת מפני אפליה על בסיס "חוק יחסי הג' זע" (Race Relations Act). בהונגריה הוקם "המרכז האירופי לזכויות הצוענים" (ERRC), תוך שהוא מחקה את מאבקם של השחורים בארצות הברית למען זכויות אזרח.

"אחרים" תמיד היו באירופה: יהודים, פור' סטטנטיים, שחורים, זונת, הומוסקסואלים או עניים; אלה גם אלה תויגו, נרדפו, גרשו או הושמדו. ואולם, היה משהו נוסף ב"אחרות" של הצוענים שהפך אותם לפסולת אנשית של המודרניות. באירופה של העת החדשה היתה הבורגנות הכות המניע העיקרי של המר' רדניות. הבורגנות האירופית פילסה לעצמה מקום בתוך הסדר החברתי הישן, תוך שהיא נושאת ומניעה את האתיקה הפרוטסטנטית של הקפיטליזם, את הקפיטליזם המסודר ותהליך התייעוש, את צבירת ההון לשם רווח, ואת תהליך העיוור, המשפט המודרני והסדר המינהלי.

הצוענים ייצגו את ההיפך המוחלט מכל אלה. הם סלדו מעבודה שכירה, בעיקר בני' תי חרושת. גם אלה שבהו בהיי קבע במקום נודדות נשארו בעלי מלאכה עצמאיים, זמרים ומנגנים. הם בוו לצבירת הון ודילגו מעל המבנה המעמדי המודרני שהתפתח באירופה. כל אלה הציבו איום על הסדר החברתי, הכ' לכלי הפוליטי החדש. בפמפלט ששמו "ספר הנוודים" מזהיר תומס הרמן את קוראיו מפני "הנוודים השפלים, הרמאים, הגנבים והנבזים המכונים עצמם בשם מצרים". בנוודותם הצ'ר ענים הם "בלתי מתמיינים". הם משבשים את המיזנים והחלוקות הטופוגרפיות, כמו גם את קווי המיתאר הריבוניים הנשענים על נתינים נאמנים, מאמינים וצייתנים הנתינים לפיקוח. המשפחה, הכנסייה, הצבא והעבודה - המוס' דות העיקריים המאפיינים את תהליך התרבות (אותו תיאר כפירוט הסוציולוג נורברט אליאס בספרו "תהליך התירבות") - לא שימשו מר' כזים של גרביטציה מוסרית בעבור הצוענים. הצוענים איימו יותר על הסדר הבורגני מאשר על מעמד האצולה, שכוחו הפוליטי הלך ונחלש באי' רופה המודרנית.

כפי שעשתה בפרויקטים אחרים על מיעוטים בימי הביניים (למשל, זקנים או נשים), בספר הזה מסירה שחר את מעטה המסתורין המכסה את מקורם והתנה' לותם החברתית של הצוענים. היא מעתיקה את הדיון מן המישור המיתי אל תוך החברה והתרבות, שהמי' תולוגיה היא חלק בלתי נפרד ממנה ולא תיצוגית לה. היא עושה זאת בצורה שוחפת וכוכשת, ועל כך מגיעים לה שבחים.

פרופ' יהודה שנהב הוא עורך כתב העת "תאוריה וביקורת" וספרו "The Arab Jews" ראה אור בהוצאת אוניברסיטת סטנפורד

תפריח

הארץ

מוסף שבועי, גיליון 682

יום רביעי, כ"ב באדר תשס"ו, 22.3.2006

"הנה כמה נתונים: אחד מכל שלושה עובדים אמריקאים בתעשיית הרהיטים איבד את עבודתו בשנים האחרונות בשל היבוא מסיין; בתוך עשור יעברו עד חצי מיליארד סינים מהכפרים לערים הגדולות; 350 סינים נהרגים מדי יום בתאונות עבודה; וסין מספקת לעולם חמישה מיליארד זוגות נעליים בשנה"

צמיחת הכלכלה הסינית יוצרת במערב עניין הולך וגובר בענק האדום מאסיה; פרופ' אהרן שי וליאור קודנר על שלושה ספרים העוסקים בתולדות סין ובאיום הכלכלי שלה על המערב (12)

וגם:

שתי קריאות שונות מאוד ברומן החדש של מאיר שלו

זיוה שמיר ואסף שור, 4

על "כיסופים בארץ המחסומים" מאת עזמי בשארה

שאול סתר, 6

תצלום: בלומברג ניו

סניף של רשת וול-מארט. קולורדו, ארה"ב

הבלבלה היא רק השיטה. המטרה היא לעצב את הנשמה

בתקופה שבה אנו מורגלים לייחס פונדמנטליזם רק לתנועות דתיות, ראוי להצביע על התפשטות אידיאולוגיה רדיקלית לא פחות המחשבה הכלכלית הניאו-ליברלית, צורה של אימפריאליזם עולמי חדש הנשלט בידי תאגידים רב-לאומיים ומדינות חזקות, שמפתחים צורות ניהול מנותקות מאחריות כלפי דמוקרטיה, חוקים, מוסר או צדק. מחשבות על גלובליזציה, לאומיות וחברה, עם זאת ספרו החדש של חוקר התרבות דייוויד הרואי, "קיצור תולדות הניאו-ליברליזם"

A Brief History of Neoliberalism

David Harvey. Oxford University Press, 247pp, no price stated

יהודה שנהב

דפרו של דייוויד הרואי, "קיצור תולדות הניאו-ליברליזם", מתפרסם בשלב היסטורי חשוב שבו חברות רבות, לרבות ישראל, מאמצות אל חיקוק בקלות בלתי נסבלת את הניאו-ליברליזם ההרואי - אנתרופולוג וחוקר תרבות חשוב המלמד בניו-יורק, ומחברם של ספרים חשובים נוספים כמו "מצב הפוסטמודרניזם" או "האימפריה החדשה" - מתחקה בספר אחר מהלכה של אידיאולוגיה זו, השולחת זרועות ארוכות אל רבדיה השונים של החברה ומפרנסת את תורת הכלכלה, תורת המשפט, האתיקה, התרבות, הפוליטיקה, ואת הפרקטיקה של

ספרו של פרופ' יהודה שנהב, "הרואי ערבים", עומד לראות אור באנגלית בהוצאת אוניברסיטת סטנפורד

המדינה בחינוך, באוצר, ברווחה ובבריאות. כחסתה של אידיאולוגיה זו והפכים חייבים של אנשים רבים לחשופים ופגיעים: חולים, נכים, עניים או אסירים. באמצעותה מתרצת המדינה את דלדול של התרופות, ובאמצעותה מיטשטשת האבטלה בין עיתונות לבידור, בין ספרות לספורט, או בין דיעה אקדמית למוצר צריכה. בחסות תה מצדקת הפרטת זכויות ריבוניות כמו העברת הניהול של בתי סוד לחברות כוח אדם, התערבותם המופלגת של מעטים והפיכתם של רבים לעניים. הרואי טוען, ובצדק רב, כי הניאו-ליברליזם הוא פרויקט פוליטי, מכשיר של "מלחמת מעמדות" מהרפתקאית כלי אידיאולוגי רב עוצמה המשמש למלחמה של החוקים נגד קבוצות מוחלשות. הוא מוכיח בצרף רה שיטתית ומשכנעת כי צד הפרויקט הניאו-ליברלי הוא במקורו אמצעי להשבת הכוח הפוליטי והכלכלי לי לינדי מעמד ההון הפיננסי והאליטות הכלכליות, שכווחם נשחק לאחר מלחמת העולם השנייה. אחת התוצאות המובהקות של הפרויקט הניאו-ליברלי הוא שינוי משמעותי בחלוקת ההכנסות והגדלת אי-השוויון בחלוקת ההכנסות בארה"ב, בבריטניה, ברוסיה (אחרי 1989) וגם בישראל. אלא שבעוד שמאבק חברתי-כלכלי-פוליטי נגד ההון

המשך בעמ' 10

הבלבלה היא רק השיטה. המטרה היא לעצב את הנשמה

המשך מעמ' 1

את שורשיו האידיאולוגיים של הפרויקט הניאורליברלי אפשר לאתר בשנות ה-40 באוסטריה ובשנות ה-50 בארה"ב. הקבוצה האוסטרית בראשות פרדריק הייק קבעה את סדר היום שלה לא רק כפרויקט כלכלי לי שעוסק בצמיחה ובהתייעלות, אלא גם כפרויקט פוליטי שנתפס כמי שמעניק יותר חופש וחירות לפרט. דמוקרטיה, חופש וכלכלת שוק גת' פסו כמשלימים. הקבוצה האמריקאית בראשות מילטון פרידמן ואסכולת שיקגו קידמו את השוק כעודף עליון, לא בלי קשר למערך התרבותי של המלחמה הקרה. תורותיהם של הייק ופרידמן זכו ללגיטימציה עולמית לאחר שקיבלו פרסי נובל בכלכלה בשנות ה-70. במקביל, ב-11 בספטמבר 1973 (מה שנהוג לכנות כ"מיני 9/11") ביצעה ארה"ב ניסוי כלים בניאורליברליזם בצ'ילה, כשהיא מסייעת לרוזן פיננסי לבצע הפיכה נגד שלטון הסוציאליסטי של סלבדור איינדה. האיגודים המקצועיים בצ'ילה חוסלו ובעלי ההון חוקו, תוך פעולה מסיבית של הפרטה. הפרויקט האידיאולוגי-פוליטי הזה נוהל בידי הנרי קיסינג'ר, בסיוע תלמידי אסכולת שיקגו שהפכו ליועציו של הרוזן פיננסי.

בתחילת שנות ה-80 עוצב הפרויקט הניאורליברלי כפרויקט מדינתי, המבוסס על נסיגה לכאורה מהכלכלה ופטישיזם של רעיון השוק החופשי, בידי מרגרט תאצ'ר באנגליה, דג סופינג בסין ורונלד רייגן בארה"ב. הפי לוסופיה הכלכלית של רייגן וצוות יועציו, מה שנהוג לכנות כרייגנומיקס, התבססה על "כלכלת צד החיצונית". זוהי תיאוריה כלכלית המבוססת על יציאת הון בקרב העשירים כמנוע לצמיחה, שימוש בכלים מוניטריים על חשבון הכלים הפיסקליים, ושמירה על אינפלציה נמוכה ללא קשר להשלכותיה על תעסוקה ואבטלה. את התפיסה הזאת קידם פול ולקר שהתמנה לנשיא הפרדל רוברט של ארה"ב בסוף שנות ה-70.

תפיסת הפונדמנטליזם של השוק גורסת שהכלכלה היא מרחב אוטונומי בעל חוקים עצמאיים משלו, ושהחברה משובצת בתוכה ולא להיפך. עוני נתפס כתוצאה של חולשת הפרט ולא של החלטות פוליטיות ומדיניות. תפיסה זו מגולמת במשפט מפתח שטבעה תאצ'ר: "אין דבר כזה שנקרא חברה. יש רק אינדיבידואלים".

הפרויקט הניאורליברלי וההון המוחזק בידי תאגידים רב-לאומיים הם גם אלה שעומדים בבסיס מה שאנו מכנים "גלובליזציה". הקפיטליזם הגלובלי של היום שונה מאוד מן הקפיטליזם המאוורג של המחצית הראשונה של המאה ה-20. האחרון היה מבוסס על ייצור המבוסס על השתתפותם של המדינה, ארגוני העובדים וארגוני התעשייה. הבסיס לכלכלה היה עולם העבודה, לא ספקטור. למרות שזה לא היה קפיטליזם בעל פניאנוש, עדיין הוטלו עליו הגבלות בחלק מהמדינות הקפיטליסטיות הגדולות כדי מדינת הרווחה שצמחה בתום מלחמת העולם השנייה. גם אם ההשקעות בבריאות ובהינוך נעשו לצרכים פונקציונליים, עדיין צרכי התעשייה וניהול האוכלוסייה הצדיקו השקעות בבני אדם.

להון של הקפיטליזם הגלובלי יש גיאוגרפיה ותפיסת זמן אחרת מזה של הקפיטליזם במסגרת מדינת הלאום. הוא מנותק (חלקית) מן ההיגיון של המדינה, ומבוסס על הפרדה מטרידה בין הון לעבודה. אחד הנתונים המדהימים המצביעים על נתק זה הוא, שבסוף המאה ה-19 היה שיעור הסחורות מתוך גופ הכלכלה גדול יותר משיעור הסחורות בסוף המאה ה-20. כלומר, חלקים גדולים יותר ויותר מההון לא הולכים לייצור או לתשלום שכר עבודה, אלא להשקעות ספקולטיביות.

זו אחת הסיבות שבלבה אין כיום להון עניין בהשקעות בחינוך, בתשתיות, בבריאות, בדיור או ברווחה (כפי שהיה מקובל בקפיטליזם הלאומי-מיינפרייט האמריקאי). יותר מכך, על חוסר הסימטריה בין הון לעבודה בתהליכים גלובליים ניתן ללמוד מן הנתון הבא: למרות הדיבורים על הגידה וניידות עובדים, שיעור העובדים שמועסקים מחוץ לארצם הוא בסך הכל 1.5% מכוח העבודה. הגלובליזציה היא מושג שמבטא בעיקר את ההתגלגלות של ההון ברחבי העולם, לא את זו של העבודה. הסיבה המרכזית לכך היא שההון מעביר את הייצור למקומות שבהם ניתן לקנות את העבודה בזול. חוסר סימטריה זה אינו משיפיע רק על ניצול כוח העבודה בעולם השלישי. הוא מביא גם להגדלת האבטלה במדינות המתועשות. בשנים 1980-1995 גדל מספר המובטלים בשבע המדינות המתועשות מ-13 ל-24 מיליון. זו כמעט הכפלה של מספר המובטלים בתוך 15 שנים, והוא מלביא בחשבון עוד ארבעה מיליון עובדים שחילו להפסד עבודתם והועדו 15 מיליון המועסקים בעבודות חלקיות ומיניות.

שיעורי האבטלה הגבוהים אינם מקריים ואינם זמניים. הם מסמנים מגמה חד-משמעית של בריחת ההון מן העבודה במובנים הקלאסיים שלה. הסוציולוג אולריך בק הציע להתרגל לעובדה שמרבית המשתתפים בכוח העבודה לא יועסקו בתעסוקה מלאה בכל מחלף חייהם, ועוד יותר מכך, רבים יאלצו להתרגל לתקופות ארוכות ללא עבודה כלל. הנתק מן ההון והכסף הגלובלי מאייר את העובדה והופך אותה ליישות נטולת תוכן. בעוד שתומכי הפרויקט הניאורליברלי מצביעים על הליברליזם הקלאסי כנקודת מוצא לשיטתם (למשל אדם סמית, דייוויד ריצ'רדס או ג'ון סטיוארט מיל), הקשר בינו לבין הליברליזם הקלאסי סמנטי בלבד. הניאורליברליזם מקדם את מעמדם של תאגידים החזק הגדול ומצדיק את הפיכתם למיני-מדינות ומתעמרות בחייהם של נתיניהן. אם במשך מאות בשנים התפתחו בחקשבה המדינית תיאוריות של זכויות (למשל זכויות אדם, זכויות חברתיות, או אפילו זכויות קולקטיביות), בא הריבון התאגידי ובחסות הניאורליברליזם מייתר את מערך הזכויות הליברלי. דוגמאות קלאסיות הן רמיסת חופש הפרט ורמיסת הרמוקרטיה בידי תאגידים דורסניים כמו תאגיד הנפט של ג'ון רוקפלר, או תאגיד המסחר והל-מארט. כפי שהמחקר מלמד, הללו עושים את הפרט, רומסים את

עובדיהם, ומחסלים את מקור פרנסתם של אינדיבידואלים רבים שאינם מוכנים לעבוד בתנאים לא-תנאים. בעידן שבו אנו מורגלים לייחס מחשבה פונדמנטליסטית לתנועות ולארגונים דתיים בלבד, ראוי להצביע על שלושה גופים פונדמנטליסטיים חילוניים המקדמים את מעמד ההון הגלובלי: הבנק העולמי, ארגון הסחר העולמי וקרן המטבע. שלושת הארגונים הללו, המכונים "רוזי השוק החופשי", מאיצים את תנועתו של ההון באמצעות הטפה לפונדמנטליזם של השוק הגלובלי ולליברליזציה.

איגנסיו ראמונה, העורך הנודע של כתב-העת "לה מונד ריפלומטיק", כינה זאת "דת חדשה", "מחשבה אחידה" או "דוקטרינה צמיגה אשר באופן בלתי מודגש עוטפת כל נימוק מתמרד, משתקת אותו וחונקת אותו". כמה ממדינות "העולם השלישי" נפלו קורבן להטפה הדתית והלא-פעם אלימה של הגופים הללו. למשל, עד להתערבותה של קרן המטבע הגבילה ממשלת תאילנד הלוחצת בנקאיות למטרות ספקולציות של נר"ל. קרן המטבע הסי בירה לה שהשוק מבין טוב יותר מהביורוקרטים של משרד האוצר התאילנדי מה טוב לכלכלה, הלוגיקה של הליברליזציה הובילה להשקעה בבנייני משרדים ריקים בבנגקוק, בעוד שסקטורים אחרים, כמו חינוך או תחבורה, נותרו רעבים ללא השקעה.

ארגנטנה, יותר מכל מדינה מתפתחת אחרת, אימצה את הליברליזציה אל חיקה. המכסים הופחתו, מפעלים ממלכתיים הופרטו, תאגידים רב-לאומיים התקבלו בכרכה והפוזו הצמד לדולר. בשנת 2002 עוד הילל ג'ורג' בוש את "אוצר הסחר החופשי של האמריקות" כיצד המרכזי של מדיניות הוועד, שייצור עידן של שגשוג בהמיספיה של חירות. אלא ש"כניסית קרן המטבע"

ראש ממשלת בריטניה לשעבר, מרגרט תאצ'ר, ונשיא ארה"ב לשעבר רונלד רייגן בבית הלבן, נובמבר 1988

תפיסת הפונדמנטליזם של השוק גורסת כי הכלכלה היא מרחב אוטונומי בעל חוקים עצמאיים משלו, עוני נתפס כחולשה של הפרט ולא כתוצאה של החלטות פוליטיות. תפיסה זו מגולמת במשפט מפתח שטבעה מרגרט תאצ'ר: "אין דבר כזה שנקרא חברה. יש רק אינדיבידואלים".

לא סיפקה כל סיוע למאמיניה התמימים, ובמקום לחלץ אותה מהמלכודת המוניטרית שאותה הציבה לפתוח, בחרה לרשום לארגנטנה עוד צנע ועוד צנע מוניטרי עד שכלכלת ארגנטנה קרסה. פקיד הקרן התעקש להקזיר רם לחולים גם כשמצבם הידרדר, כפי שנהגו רופאים בימי הביניים. מחקר של המרכז למדיניות כלכלית ברושינגטון (Center for Economic and Policy Research) הראה שהצמיחה הכלכלית במדינות אמריקה הלטינית הייתה יותר גדולה בשנים 1980-1990 (75% של גידול של התוצר המקומי לנפש) מאשר בשנים 1980-2000 (רק 6% של התוצר) שבהן יושמה שם מדיניות קרן המטבע. חתן הנובל שטיגליץ אינו מתפלא. איך ניתן לבנות מפעלים, לצמוח או ליצור מקומות עבודה, הוא שואל, אם כסף שמגיע אל תוך המדינה עוזב אותה בן לילה תחוד חליטה? דווקא אם שנלחם נגד הגלובליזציה הרוויה, מלויה סגרה את הגבולות, הגבילה את ההון ולא נענתה להצעות של קרן המטבע. ארה"ב, לעומת "העולם השלישי", שימרה לעצמה מקדמי ביטחון. היא משתמשת באמצעי מגן כמו מסים, סובסידיות פנימיות. היא אף פעם לא קיבלה על כך ציון שלילי מהמורים של קרן המטבע. שטיגליץ אף אמר פעם, כשהוא קורא בערמומיות למדינות העולם הלא-מערבי: "עשו

כמונו ולא כמו שאנו אמרים לכם לעשות". אם לא די היה בניסוי המסוכן שערכה ארה"ב בניאורליברליזם בדרום אמריקה, היא שיחזרה חלקים ממנו בשלוש השנים האחרונות בעיראק, בני-חולו של פול ברמר: הפרטה מסיבית, הענקת זכויות קניין מלאות ופתיחת הבנקים לפיקוח בינלאומי. 20% מכוח הלחימה האמריקאי בעיראק מורכב מעובדי קבלן חבורות כוח אדם, לרבות חברות לעיוניים בבתי כלאה. הארכיטקטים של הניסוי הכולל בעיראק היו גם הפעם חניכי "אסכולת שיקגו": הכלכלנים המחזיקים בתורתו של מילטון פרידמן, והפוליטיקאים המחזיקים, לכאורה לפחות, בתורתו המדינית של ליאו שטראוס. רוצה לומר: הפרויקט בעיראק הוא גם כלכלי, לא (רק) פוליטי.

המהפכה הניאורליברלית בישראל קיבלה תאוצה משמעותית בשנות ה-70, עם הזמנתו של מילטון פרידמן ליעץ לממשלת ישראל, ובשנות ה-80 עם התוכנית הכלכלית לייצוב המשק. אדריכלי המהפך הכלכלי משמאל ומימין - פרס, מודעי וניסים - השתמשו בתקנות לשעת חירום כדי לחוקק חוק בלתי דמוקרטי (שלא לומר "טוטליטרי") כמו חוק ההסדרים (1985), האיצו את הפרטת השירותים הציבוריים וחוקו את הקשר בין הון לשלטון פוליטי.

כראי לציין שלאידאולוגיה הניאורליברלית יש תפקיד גם בניהול הכיבוש בשטחים, כפי שמלמדים אותו גדי אלגוזי ודניאל גוטריין בעבודותיהם. שלטון שרון-אולמרט-נתניהו-שלום-פרס-ליפיד הכריז בתורו מלחמה על המעמדות המחלשים והאיץ את מגמת ההפרטה המסוכנת, שכללה לא רק מכירת חיטול של נכסים ציבוריים אלא גם הפרטה של זכויות ריבוניות כמו ניהול בתי סוהר, ניהול התעסוקה (תוכנית ויסי קונסון), ניהול בתי-ספר או ניהול השיטור בערים. שלטון זה הגדיל את האבטלה ואת השימוש המושהח בחברות כוח אדם, וריסק כל מנגנון של סולידריות אנושית.

בעוד שההון מקבל חופש כמעט מוחלט, המדינה מגבילה את החופש בזירות אנושיות אחרות. בישראל אין שוק חופשי של נר"ל (במיוחד הסומה גישה לערבים), אין שוק עבודה חופשי (ראו את פעולתה של משרתת ההגירה) ויש חסמים פוליטיים לשוק החוץ. למרות זאת מקדמים נערי האוצר את הפטיש של השוק החופשי, ומדברים בשבחה של הכלכלה הניאורליברלית. חשוב לזכור שהפרויקט הניאורליברלי מקבל את עוצמתו מהתורה הכלכלית שהוא מייצג, אולם זהו פרויקט תרבותי של חינוך הפרט, כפי שניסוחה זאת מרגרט תאצ'ר ביושר רב: "הכלכלה היא המתנה, אך המטרה היא לעצב את הנשמה". זהו מקרה קלאסי של מנגנון הגמוני לייצור הסכמה רחבה.

מחקר שנעשה בידי פרופ' אריאל רובינשטיין, והתפרסם בעברית במסגרת התוכנית לחברה וכלכלה במכון ון ליר, הראה עד כמה שטופים הכלכלנים בישראל באידאולוגיה הניאורליברלית. המחקר בדק עמדות של סטודנטים בסוגייה של פיטורי עובדים. בעוד שהסטודנטים לפילוסוף פיה בחרו באופציה של איחון בין רווח לפיטורין (מעט רווח מעט פיטורין) הסטודנטים לכלכלה בחרו באופן שיטתי ברווח כעודף עליון (מקסימום רווח ומקסימום פיטורי עובדים). טכנוקרטים המחזיקים בעמדה זו - בר גרי לכלכלה, משפטים או מנהל עסקים - מצויים בשפע במשרדי ממשלה רבים, בחינוך ובאוניברסיטאות. יש להרגיש, לא רק הימין הכלכלי מאמין באידאולוגיה הניאורליברלית. גם השמאל המדיני (למשל יוסי ביילין) גרס שנים שהפחתת ההשקעות בכיבוש ובהתנהלות תביא יותר כסף לשכונות. אין בלוף גדול מזה. האידאולוגיה הניאורליברלית מבוססת על העברת הון לחוקים כמנוע לצמיחה כלכלית, וככזה היא לא תעורר את העברתו למוחלשים גם אם זה מצוי באמתחתה.

הכתובת כתובה על הקיר: גידול בממרי העוני, גידול בפשיעה, חיטול ההגנות על עובדים ואזרחים, פריחתה של מחאה רחבת והפיכת כל דבר לסחורה אברים, נשים וילדים. עקרונות של צדק ורווחה-מקרים בקצב מואץ בעקרונות של רווח וצדקה.

אנו ניצבים כיום בפני משבר לגיטימציה ללא תקווה בודה הפוליטית. אין למי לפנות, בין השאר משום שהשוק הפיננסי אינו יציב מטבעו. הוא נע כמו ריונה של חול עם הרוח. אף אחד אינו אחראי, אף אחד לא התחיל את זה, אף אחד לכאורה לא יכול לעצור את זה. ההון מייצר לו רשתות חימה עצי מאיות המביאות לדה-סטרטיזציה של הניהול העולמית וארגון מחדש של המרחב העולמי לפי קווי מתאר שאינם תואמים כל מערך של אחריות ומחויבות פוליטית, של שקיפות או של סולידריות אנושית.

הנתק הפוליטי בין ההון לבין החברה הוא נתק מראיג. בתוך שבין כוח הכסף וחולשתה של החברה האזרחית מופיעות תופעות חדשות וישנות של רוע ואלימות, תוך שהן מנותקות מאחריות פוליטית. מעשי הרוע הגדולים של המאה ה-20 נעשו בעיקר בחסות המדינה. מעשי הרוע הגדולים של המאה ה-21 נעשים לא רק בחסות המדינה אלא גם בתיווכו של ההון. הם מפתחים צורות של ניהול המנותקות מאחריות כלפי דמוקרטיה, מוסר או צדק.

יותר מכך, אם בעבר גדל כוחה של המדינה עם גידול הסטרטיזציה הפוליטית, הכוח של הקפיטליזם של ההון גדל בכל שהוא הופך לאקסטרנטי טוריאלי. הכוח הזה לא צריך לגיטימציה פוליטית. הוא נע בכביש עוקף פרלמנטים, עוקף חוקים, עוקף חוקה, ועוקף את המנגנונים הדמוקרטיים של הפרדת רשויות. זוהי צורה של אימפריאליזם עולמי חדש הנשלט בידי תאגידים רב-לאומיים ומדינות חזקות. אין בכך כדי לומר שההון בהכרח אכזר. הוא פשוט אדיש, אנונימי ובלתי מוחשי. בני אדם הם מושג מופשט מדי עבורו.